

چشم‌انداز ۲۰ ساله و مهندسی فرهنگی

نرگس سرحدی کارشناس ارشد جامعه‌شناسی

• توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود، و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مند از امنیت اجتماعی و قضایی فعال، مسؤلیت‌پذیر، اینترگر، مومن، رضایت‌مند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی. متعهد به 'تغییر و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن. در نخستین بند از متن چشم‌انداز که صحبت از توسعه‌یافتگی کشور در میان است، به صراحت بر لزوم انطباق توسعه بر مقتضیات فرهنگی کشور در کنار مقتضیات جغرافیایی و تاریخی و این اصل که توسعه کشور باید به تکیه بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی باشد تأکید شده است. در بند پنجم از متن چشم‌انداز نیز، صحبت از خصوصیات فردی مردم جامعه در افق چشم‌انداز به میان آمده و به مواردی چون اشتراک‌گرایی، ایمان، تعهد و... اشاره گردیده است که همگی مقولاتی فرهنگی می‌باشند.

اهداف و ارزش‌های مزبور همگی درخور توجه و ارزشمند هستند اما آنچه که بسیار مهم است توجه به راهکارهای عملیاتی نمودن این آرمان‌هاست. مقولات ذکر شده در متن سند مقولاتی بسطت کیفی می‌باشند که حتی ارائه تعریف مورد اجماع برای آنها بسیر دشوار است. به عنوان مثال تعریف دقیق و مورد اجماع از "مقتضیات فرهنگی" برای آنکه روند توسعه بر اساس آن جهت یابد، کار بسیار مشکلی است.

مفاهیم دیگر به کار برده شده در بند پنجم که مربوط به اخلاق و ارزش‌هاست نیز مطابق همین استدلال، در حالتی از ابهام قرار دارد و لازم است که در فرایندی که مورد اجماع اکثر نخبگان فرهنگی جامعه است، این ابهام برطرف شده و تعریف جامع و دقیقی از هر کدام از موارد فوق ارائه گردد زیرا بدون داشتن معنایی دقیق و عملیاتی از این مفاهیم کیفی و انتزاعی، برنامه‌ریزی برای تحقق آن و نیز ارزیابی از میزان توفیق در دستیابی به این اهداف به لحاظ منطقی ناممکن است. همین جاست که سوال دوم از سری پرسش‌های ابتدای این نوشتار رخ می‌نماید که: دستگاه تصمیم‌سازی کشور چه ساز و کارهایی برای تحقق آرمان‌های فرهنگی مندرج در چشم‌انداز پیش‌بینی نموده است؟ در تنه‌ای این سند تصریح شده که برای رسیدن به اهداف مندرج در چشم‌انداز باید در تهیه، تدوین و تصویب برنامه‌های توسعه و بودجه‌های سالانه، سند چشم‌انداز مد نظر باشد

و چند بند فرعی که در واقع توضیح عبارت کلی ابتدای سند می‌باشد، تشکیل شده است. عبارت کلی مندرج در سند که تصویرگر وضعیت کشور در ابعاد مختلف در سال ۱۴۰۴ می‌باشد از این قرار است:

در افق بیست ساله، ایران کشوری است پیشرفته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه. با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و موثر در روابط بین‌الملل.

ملاحظه می‌شود که این عبارت سه می‌بحث کلی "اقتصاد و علم و فناوری"، "فرهنگ" و "سیاست" را در برمی‌گیرد. در سند چشم‌انداز، نقطه اوجی که برای وضعیت اقتصادی و دانش در افق ۲۰ ساله ترسیم شده، "جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه"، اوج آرمان فرهنگی که مطرح شده، داشتن جامعه‌ای با "هویت اسلامی و انقلابی" و وضعیت سیاسی مطلوبی که طراحی گردیده "الهام بخشی در جهان اسلام با تعامل سازنده و موثر در روابط بین‌الملل" می‌باشد.

با این توصیف، بالاترین نقطه و آرمانی که به لحاظ فرهنگی در سند چشم‌انداز درج شده، داشتن جامعه‌ای با هویت اسلامی و انقلابی است.

این هدف کلان می‌تواند در فرایند مهندسی فرهنگی کشور به عنوان آرمان و نقطه اوج فرهنگی کشور مطرح و مورد اهتمام قرار گیرد. آرمانی که تمامی فعالیت‌های خرد فرهنگی در کشور باید تحقق آن را مد نظر قرار داده و جهت‌گیری و حرکت خود را مطابق با آن شکل دهد. شیوه عملیاتی نمودن هدف کلان فرهنگی مندرج در چشم‌انداز که با ارائه تعریفی دقیق و مورد اجماع برای "هویت اسلامی و انقلابی" میسر می‌گردد، امر بسیار مهم و قابل تأملی است که پرداختن بدان مجال دیگری را می‌طلبد.

اما در متن چشم‌انداز و در بندهای فرعی‌تر آن نیز ردپای مقولات فرهنگی به چشم می‌خورد. اشارات مربوط به حوزه فرهنگ را می‌توان حداقل در دو بند اول و پنجم از متن چشم‌انداز مشاهده کرد:

... ایران کشوری است:

تهیه و تدوین سند چشم‌انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی، تجربه‌ای نوین در عرصه برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی کلان در کشور محسوب می‌گردد.

به نظر می‌رسد در عرصه مدیریت کلان کشور، پس از تجربه‌های میان مدت برنامه‌ریزی برای ترسیم چگونگی حرکت کشور در سال‌های آتی، ضرورت تدقیق اهداف کلان جامعه و شفاف‌سازی مسیری که در قانون اساسی برای حرکت جامعه به سوی رشد و کمال طراحی گشته، مورد اجماع رسمی نخبگان قرار گرفته و نتیجه این اجماع، تصویب سند چشم‌انداز بیست ساله کشور در سال ۱۳۸۲ هجری شمسی بوده است.

بر اساس اسناد رسمی، چشم‌انداز بیست ساله، مسیر توسعه و سازندگی کشور را در جهت اهداف انقلاب اسلامی مشخص می‌سازد. هدف از تدوین

این چشم‌انداز، براساس متن مصوب آن، "تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی" است. سند چشم‌انداز، وضعیت مطلوب جامعه در عرصه‌های کلان اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را در افق بیست ساله ترسیم نموده است. برای شناخت جایگاه فرهنگ در چشم‌انداز بیست ساله و نقش مهندسی فرهنگی جامعه در روند اجرایی

شدن اهداف این سند ابتدا توجه به چند سوال اساسی ضروری به نظر می‌رسد. سوال‌های مطرح در این عرصه را می‌توان به قرار زیر برشمرد:

- دغدغه فرهنگی چشم‌انداز بیست ساله چیست؟
- چه راهکارهایی برای تحقق این دغدغه پیش‌بینی شده است؟
- نسبت مبحث مهندسی فرهنگی با سند چشم‌انداز بیست ساله و نیز نقش و جایگاه مهندسی فرهنگی کشور در تحقق اهداف چشم‌انداز چیست؟
- برای پاسخ به این سوالات، متن سند را واکاوی می‌نماییم: سند چشم‌انداز بیست ساله از یک بند کلی

و شاخص‌های کلان کمی و... متناسب با اهداف چشم‌انداز تعیین شود.^۲
بدین ترتیب اهداف مندرج در چشم‌انداز نهایتاً باید جهت بخش روند تدوین بودجه‌های سالانه کشور باشد؛ اما مساله اینجاست که بودجه‌ریزی سالانه کشور اصولاً ماهیتی اقتصادی دارد و به فرهنگ و مقولات فرهنگی نیز با همین منظر و تنها از دید تامین بودجه‌های مالی برای طرح‌ها و دستگاه‌های فرهنگی گوناگون می‌نگرد.

حال سوال اینجاست که مفاهیم انتزاعی حوزه فرهنگ چگونه ممکن است با بودجه‌گذاری‌های سالانه و راهکارهایی تا این حد کمی، تحقق یابد؟ روشن است که در اینجا نقطه انقطاعی مشاهده می‌شود که باید آن را نقضی اساسی دانست؛ از آن رو که در خوشبینانه‌ترین حالت نیز مقولاتی کاملاً کیفی و انتزاعی همچون اینارگری، رضایتمندی، ایمان، تعهد و... صرفاً با اختصاص بودجه به دستگاه‌های فرهنگی مربوطه قابل تحقق نمی‌باشد. حلقه مفقوده‌ای در این میان وجود دارد که باید برای تکمیل این سیر بدان توجه نمود.

درست در همین جاست که بار دیگر بحث مهندسی فرهنگی قابلیت طرح می‌یابد. زیرا سیر تحقق آرمان‌ها و اهداف فرهنگی مندرج در سند چشم‌انداز نمی‌تواند از مسیر پیش‌بینی شده فعلی برای تحقق چشم‌انداز بیست ساله تبعیت کند و علاوه بر آن ارائه تعریف دقیق و عملیاتی از عبارات فرهنگی چشم‌انداز همچون مقتضیات فرهنگی، هویت اسلامی و انقلابی و... تلاشی فرهنگی را می‌طلبد که جای خالی آن در مسیر فعلی تحقق سند چشم‌انداز بیست ساله به چشم می‌خورد. رسیدن به اهداف فرهنگی سند چشم‌انداز و راهکارها؛ مسیر دیگری را طلب می‌کند که باید در فرایندی دیگر آن را جستجو کرد که این فرایند می‌تواند همان مهندسی فرهنگی جامعه باشد.

به نظر می‌رسد تاکید رهبر معظم انقلاب بر لزوم توجه به مهندسی فرهنگی در کشور به دلیل وقوف ایشان به این حلقه مفقوده در روند تصمیم‌سازی فرهنگی در جامعه است.

نکته دیگری که در فرایند عملیاتی کردن چشم‌انداز بیست ساله نباید مغفول بماند، تاکید سند چشم‌انداز بر لزوم داشتن نگاه فرهنگی در همه عرصه‌های مطرح‌شده در این سند (اقتصادی، سیاسی و اجتماعی) می‌باشد.

چنانکه گفتیم توسعه مورد نظر سند چشم‌انداز، توسعه‌ای منطبق با شرایط و اقتضانات کشور بویژه اقتضانات فرهنگی آن است.

در واقع مدیریت کشور باید از منظری فرهنگی به عرصه‌های گوناگون جامعه نظاره کند و تحقق اهداف فرهنگی کلان جمهوری اسلامی را نه تنها باید در فعالیتهای خرد حوزه فرهنگ و دستگاه‌های فرهنگی پیگیری نماید بلکه باید آن را در تمامی برنامه‌ریزی‌ها اعم از اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نیز مد نظر داشته باشد. نقش و جایگاه مهندسی فرهنگی کشور در این عرصه بسیار بارز است؛ همه فعالیت‌های چشم‌انداز باید متأثر از فرهنگ مطلوب و آرمانی نظام و در جهت تحقق و همسو با آن باشد و بر عهده مهندسی فرهنگی است که تعیین نماید چگونه و بر اساس چه خط‌مشی‌ها و راهبردها و با چه راهکارهایی چنین امری ممکن خواهد بود.

با این معنا، ارتباط فرایند مهندسی فرهنگی جامعه و برنامه‌ریزی بر اساس چشم‌انداز بیست ساله را می‌توان رابطه‌ای متقابل دانست که در یک سوی آن، اهداف کلان فرهنگی مندرج در چشم‌انداز جهت دهنده و ترسیم‌کننده اهداف فرایند مهندسی فرهنگی کشور خواهد بود و در سوی دیگر، این هدف کلان و الزامات و اقتضانات خردتر آن بوسیله فرایند مهندسی فرهنگی، سایه خود را بر همه فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تصریح شده در سند چشم‌انداز بیست ساله و برنامه‌های تدوین شده بر اساس آن خواهد افکند.

بنابر آنچه گفته شد به نظر می‌رسد مهندسی فرهنگی فرایندی است متأثر از چشم‌انداز بیست ساله و موثر بر روند اجرای آن؛ از این رو می‌بایست آن را به عنوان فرایندی نه در طول و امتداد سند چشم‌انداز بلکه در عرض و به موازات و در تعامل با آن در نظر گرفت.

به این معنا که اگر سند چشم‌انداز را سندی بدانیم که روند توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور را در دو دهه آینده ترسیم می‌کند، فرایند مهندسی فرهنگی کشور از سویی جهت‌بخش روند این توسعه خواهد بود و از سوی دیگر با تاسی به اهداف کلان فرهنگی مندرج در چشم‌انداز، رشد و تعالی و بالندگی فرهنگی جامعه طی سال‌های آتی را تضمین می‌کند.

۱- مقدمه ابلاغیه "سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه" از سوی مقام معظم رهبری به ریاست جمهوری اسلامی ایران؛ "چشم‌انداز بیست ساله... خواهد توانست مسیر توسعه و سازندگی کشور را در جهت هدف‌های والای جمهوری اسلامی نمایان و مشخص سازد..."

۲- متن چشم‌انداز

۳- متن چشم‌انداز.